

## SULLA A JEHO AUGURÁT

Michal HABAJ

Masarykova univerzita v Brne  
Filozofická fakulta  
Ústav klasických studií  
Arna Nováka 1/1  
602 00 Brno  
Česká republika  
491553@mail.muni.cz

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave  
Filozofická fakulta  
Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií  
Námestie J. Herdu 2  
917 01 Trnava  
Slovenská republika  
ORCID: 0000-0002-8711-4531  
SCOPUS Author ID: 56267343800  
WoS Researcher ID: AAG-7466-2021

**HABAJ, Michal. Sulla and His Augurate. In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, vol. 27, no. 1, pp. 3-16, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2023.27.1.3-16.**

The study deals with Sulla's place in the augural collegium. Sulla's priesthood in this college is generally accepted by the authors, but there are also doubts. An essentially completely unresolved question remains regarding the dating of his office. The author of the study re-evaluates the source material and arguments in the research, mainly the report of Suetonius, the interpretation of the coin RRC 359, the coin of Sulla's grandson Q. Pompeius Rufus RRC 434/2 and Appianus. The author brings his own solutions and evaluations, he also proposes his own conclusions.

**Kľúčové slová:** Rímska republika; Sulla; augurát; propaganda; prehodnotenie prameňov;

**Keywords:** Roman Republic; Sulla; Augurate; Propaganda; Reconsideration of Sources;

## Úvod

V rímskom svete neodmysliteľne spojenom so sférou bohov sa Sulla, ako politik s najvyššími ambíciami – prezentoval neraz ako muž spojený s bohmi.<sup>1</sup> Vo svojej autobiografii sa predstavil ako nástroj bohov, ktorého cestu dláždia božské znamenia a veštby.<sup>2</sup> Hlásil sa k viacerým bohom,<sup>3</sup> budoval a podporoval chrámy,<sup>4</sup> usporadúval hry,<sup>5</sup> potrpel si na sochy bohov,<sup>6</sup> vyvolával bohov pred bitkami, aby povzbudil vojakov,<sup>7</sup> svoj úspech a politiku pokrýval autoritou veštiarní, veštieb, snov či znamení, a to hlavne, ak sa púšťal do právne neistých podnikov.<sup>8</sup> Od-

<sup>1</sup> K Sullovi a religiu pozri CARCOPINO, Jérôme. Jules César. Paris, 1968, s. 86-113; BALSDON, J.P.V.D. Sulla Felix. In *Journal of Roman Studies*, 1951, roč. 41, č. 1-2, s. 7-8; KEAVENEY, Arthur. Sulla and the Gods. In DEROUX C. et al. *Studies in Latin Literature and Roman History 3*. Brussels, 1983, s. 44-79; HANTOS, Theodora. *Res Publica Constituta. Die Verfassung des Dictators Sulla*. Stuttgart, 1988, s. 127-129; RAMAGE, Edwin. Sulla's Propaganda. In *Klio*, 2011, roč. 73, č. 1, s. 97-102; BEHR, Holger. *Die Selbstdarstellung Sullas*. Frankfurt am Main, 1993, s. 144-161; HURLET, Frédéric. *La dictature de Sylla: Monarchie ou magistrature republicaine?* Roma, 1993, s. 108-133; SANTANGELO, Federico. *Sulla, the Elites and the Empire. A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*. Leiden – Boston, 2007, s. 199-213.

<sup>2</sup> PLUTARCHOS, Sulla 6, 7; 11, 1; 17, 1-2; 27, 3, 6; 37, 1-2, Marius 26, 3, Lucullus 23, 6; CICERO, *De Divinatione* I, 72; PLINIUS, *Historia Naturalis* II, 144. Pozri tiež RAMAGE, Sulla's Propaganda, s. 97-99; BEHR, *Die Selbstdarstellung Sullas*, s. 20, 103-105, 111-112; HURLET, *La dictature de Sylla*, s. 111-112; SMITH, Christopher. Sulla's Memoirs. In SMITH, Christopher – POWELL, Anthony et al. *The Lost Memoirs of Augustus and the Development of Roman Autobiography*. Swansea, 2009, s. 71; TATUM, Jeffrey. *The Late Republic: Autobiographies and Memoirs in the Age of the Civil Wars*. In MARASCO, Gabriele et al. *Political autobiographies and memoirs in antiquity*. Leiden – Boston, 2011, s. 170-171.

<sup>3</sup> K Afrodite-Venuši: PLUTARCHOS, Sulla 19, 5; 34, 2; *Moralia* 318c-d; APPIANOS, *Bella civilia* I, 97, 452-455; *Roman Republican Coinage* (ed. CRAWFORD, Michael, Cambridge, 1975, d'alej len RRC) 359; k nápisom pozri RAMAGE, Sulla's Propaganda, s. 107-108; ECKERT, Alexandra. *Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung*. Berlin – Boston, 2016, s. 124-129. K Areovi-Martovi: PLUTARCHOS Sulla 19, 5; APPIANOS, *Bella civilia* I, 97, 455; k Nike-Victorii: PLUTARCHOS, Sulla 19, 5; k Fortune: PLINIUS, *Naturalis Historia* XXXVI, 189; PLUTARCHOS, Sulla 6, 4-5; RRC 367. K Apollónovi: CICERO, *In toga candida* Frg. 15; PLUTARCHOS, Sulla 17, 4-5; 29, 6-7; FRONTINUS, *Strategemata* I, 11, 11; VALERIUS MAXIMUS, *Factorum at librorum memorabilium* I, 2, 3; RRC 369-371. K Juno: PLUTARCHOS, Sulla 9, 4. K Minerve: PLUTARCHOS, Sulla 9, 4. K Hekate: RAMAGE, Sulla's Propaganda, s. 109. K Diane: VELLEIUS PATERCULUS, *Historiae* II, 25, 4; PLUTARCHOS, Sulla 27, 4. K Herkulovi: STATIUS, *Silvae* IV, 6, 85-88; OVIDIUS, *Fasti* VI, 209-212; PLUTARCHOS, Sulla 35, 1. K Bellone: PLUTARCHOS, Sulla 9, 4; 27, 6; a možno vniesol do Ríma aj kapadócku bohyňu Mâ-Bellonu, pozri KEAVENEY, Sulla and the Gods, s. 65; ASSENMAKER, Pierre. *De la victoire au pouvoir. Développement et manifestations de l'idéologie impériale à l'époque de Marius et Sylla*. Bruxelles, 2014, s. 238-248.

<sup>4</sup> VELLEIUS PATERCULUS, *Historiae* II, 25, 4; OVIDIUS, *Fasti* VI, 209-212; PLINIUS, *Historia Naturalis* XXXIV, 26; TACITUS, *Historiae* III, 72, 3; PLUTARCHOS, *Publicola* 15.1-2; HURLET, *La dictature de Sylla*, s. 121-126; ASSENMAKER, *De la victoire au pouvoir*, s. 239.

<sup>5</sup> VELLEIUS PATERCULUS, *Historiae* II, 27, 6; APPIANOS, *Bella civilia* I, 99, 464; HURLET, *La dictature de Sylla*, s. 126-129.

<sup>6</sup> FRONTINUS, *Strategemata* 1.11.11; STATIUS, *Silvae* IV, 6, 85-88.

<sup>7</sup> FRONTINUS, *Strategemata* 1.11.11.

<sup>8</sup> K veštiarňam, vešt'bám a znameniam CICERO, *De Divinatione* I, 72; PLUTARCHOS, Sulla 5, 11; 6, 11-13; 9, 6-8; 17, 1-4; 27, 4; APPIANOS, *Bella civilia* I, 97, 493; FRONTINUS, *Strategemata* I, 11, 11. K snom PLUTARCHOS Sulla 6, 8; 9, 4, Lucullus 23, 6; ECKERT, *Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung*, s. 54-55. Dobrými znameniami a snom oprávnňoval už prvý pochod na Rím:

volávaním sa na bohov legitimizoval svoju politiku, rozhodnutia, vojny i víťazstvá, vrátane návratu do Itálie s vojskom či pochod na Rím.<sup>9</sup> Mnohými odkazmi na božskú priazeň odvracal útoky nepriateľov, ktoré prichádzali v Grécku zrejme hlavne s jeho využitím chrámových pokladov.<sup>10</sup> Nepriateľským útokom v tomto smere čelil i v Itálii, s čím súvisia správy o nepriaznivých znameniach v súvislosti s jeho návratom z východu,<sup>11</sup> no určite fakt, že ho nepriatelia vinili za vypálenie chrámu Jova Optima Maxima,<sup>12</sup> na čo Sulla čiastočne odpovedal obnovou chrámu,<sup>13</sup> ktorá však nebola iba obranou, ale ďalšou formou spojenia s posvätnom a tentoraz priamo s najvyšším z bohov.<sup>14</sup> Sullov záujem o sféru bohov sa preukázal aj pri premene štátu, keď rozšíril kolégia pontifikov, augurov, decemvirov a procesných zmien pri voľbe do kňazských úradov.<sup>15</sup> Spojenie s bohmi mu prinášalo oprávnenie vlastnej politiky, symbolizovalo tak potrebné všadeprítomné božské schválenie. Sulla sa vďaka nemu mohol prezentovať ako Felix,<sup>16</sup> teda muž konajúci s priazňou bohov, čo uľahčovalo pohyb po politickom javisku.

Jeden z najdôležitejších postov, ktorý mohol z hľadiska legitimizácie zastávať rímsky politik, bol post v kolégiu augurov a Sulla ho vzhľadom na hľadanie podpory v náboženskej sfére podľa všetkého neobišiel. Ja sa na nasledujúcich riadkoch budem zaoberať prameňmi, ktoré Sullov augurát naznačujú a sústredím sa na ich kritiku a prehodnotenie doterajšieho výskumu. Moderné bádanie prijalo

---

PLUTARCHOS, Sulla 9, 3-4; pri plienení v Delfách premenil nepriaznivú veštbu na priaznivú: PLUTARCHOS, Sulla 12, 4-5; dobrými znameniami oprávňoval i ťaženie v Itálii v 83: PLUTARCHOS, Sulla 27, 3-4.

<sup>9</sup> Pozri predchádzajúcu poznámku a tiež napr. ASSENMAKER, *De la victoire au pouvoir*, s. 216-289.

<sup>10</sup> K tomu SANTANGELO, Sulla, the Elites and the Empire, s. 199-201. HUMM, Michel. *De l'usage de l'histoire romaine par Sylla: inventions ou réélaborsations?* In SCHETTINO, Maria Teresa – ZECCHINI, Giuseppe et al. *L'età di Silla*. Roma, 2018, s. 121-122 tiež poukázal i na to, ako Sulla prepoji prostredníctvom Afrodity na východe rímsku minulosť s Gréckou, keď sa možno chcel predstaviť ako mýtický potomok bohyně Aeneas a uľahčiť tak svoju akceptáciu na východe. K vyplneniu gréckych svätýň a s tým spojeným nepriaznivým ohlasom u Grékov, ktorý potreboval zmeniť: ECKERT, Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung, s. 105-110.

<sup>11</sup> APPIANOS, *Bella civilia I*, 83, 377-378.

<sup>12</sup> APPIANOS, *Bella civilia I*, 86, 391. K tomu, že sa Sulla snažil fámou, že stojí za požiarom umlčať: PLUTARCHOS, Sulla 27, 6, kde Plutarchos vychádza zrejme priamo zo Sullovho rozprávania. K požiaru na Kapitole pozri tiež: SALLUSTIUS, *Catilina* 47, 2; TACITUS, *Historiae III*, 72.

<sup>13</sup> TACITUS, *Historiae III*, 72-73; PLINIUS, *Historia Naturalis XXXVI*, 45.

<sup>14</sup> K Sullovej snahe legitimizovať sa spojením s výstavbou Jovovho chrámu: PLINIUS, *Historia Naturalis VII*, 138. K spojeniu s Diom – Jovom prišlo podľa Assenmakera v Sullovej politike už pri veštbách z Trofoniovej veštiarne: ASSENMAKER, *De la victoire au pouvoir*, s. 227-228 na základe PLUTARCHOS, Sulla 17, 1-2. K výstavbe chrámu PLINIUS, *Historia Naturalis XXXVI*, 45; TACITUS, *Historiae III*, 72. K spojeniu s Diom pozri tiež RAMAGE, *Sulla's Propaganda*, s. 118.

<sup>15</sup> HANTOS, *Res Publica Constituta*, s. 124-129; ROSILLO-LÓPEZ, Cristina. *Can a Dictator Reform an Electoral System? A Reassessment of Sulla's Power over Institutions*. In ECKERT, Alexandra – THEIN, Alexander et al. Berlin – Boston, 2019, s. 58-60.

<sup>16</sup> VELLEIUS PATERCULUS, *Historiae II*, 27, 5; PLINIUS, *Historia Naturalis XXII*, 12; PLUTARCHOS, Sulla VI, 5; pozri tiež CARCOPINO, *Jules César*, s. 108-112; BALSDON, *Sulla Felix*, s. 1-5; KEAVENEY, *Sulla and the Gods*, s. 48; HURLET, *La dictature de Sylla*, s. 115; ECKERT, Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung, s. 46-54, 58-62; HUMM, *De l'usage de l'histoire*, s. 118-119, 121.

Sullov augurát takmer jednohlasne, že Sulla zastával miesto v kolégiu ako historický fakt, no isté pochybnosti pri prehodnotení prameňov zostávajú.<sup>17</sup> Bádanie nevyriešilo hlavne otázku toho, kedy sa Sulla stal augurom a rozličným spôsobom pristupovalo k jednotlivým prameňom a argumentom, ku ktorým prijmeme viaceré vlastné a nové stanoviská.<sup>18</sup>

### **Analýza prameňov**

Sullov augurát dosvedčuje Suetonius, naznačujú ho Sullova vlastná minca RRC 359, minca jeho vnuka Q. Pompeia Ruffa RRC 434/2 a Appianos v Sullovej žiadosti senátu o navrátenie jeho kňazskej funkcie a k týmto prameňom možno ešte pripojiť niekoľko úvah a náznakov v ďalšom pramennom materiáli.

Suetonius spomína Sullov augurát v diele *De grammaticis et rhetoribus*, v pasáži venovanej Sullovmu prepustencovi Corneliovi Epicadovi.<sup>19</sup> O Sullovi tu hovorí ako o diktátorovi, nespomína však, že by bol augur, ale informáciu podáva v súvislosti s Epicadom, ktorý bol nielen Sullovým prepustencom (*Syllae dictatoris libertus*) ale tiež pomocníkom v augurálnom kolégiu (*calatorque in sacerdotio augurali*). V texte sa následne spomína, že Epicadus mal blízko i k Sullovomu synovi Faustovi, o ktorom vieme, že mal tiež miesto v augurálnom kolégiu a North predpokladal, že prepustenec zrejme slúžil ako calator aj jemu. North tiež zdôraznil, že je zaujímavé, že text zmieňuje Epicada ako calatora práve Sullovi, ktorý inak nie je v žiadnom inom prameni doložený ako augur a nezmieňuje ho v prípade Fausta.<sup>20</sup> Vytvoril tak priestor pre prípadné spochybnenie Sullu ako augura, ide však iba o predpoklad založený na domnienke, že Epicadus bol aj Faustov calator. No keď sa v texte o gramatikoch hovorí, že Epicadus *Fausto gratissimum fuit*, tak môže Suetonius odkazovať na Epicada už ako na gramatika a nie calatora, čo by zodpovedalo kontextu diela, ktoré je zamerané v tejto časti na učiteľov i skutočnosti, že keď Sulla zomrel, mohol mať Faustus okolo ôsmich rokov a potreboval práve učiteľa.<sup>21</sup> Navyše aj keby Epicadus bol i Faustovým calatorom,

<sup>17</sup> Napr. HANTOS, *Res Publica Constituta*, s. 129; HURLET, *La dictature de Sylla*, s. 131 a pozri aj nasledujúcu poznámku tejto štúdie contra NORTH, John. *Lex Domitia Revisited*. In RICHARDSON, James – SANTANGELO, Federico et al. *Priests and State in the Roman World*. Stuttgart, 2011, s. 55.

<sup>18</sup> FRIER, Bruce. *Augural Symbolism in Sulla's Invasion*. In *Museum Notes*, 1967, roč. 13, s. 114. Za to, že bol augurom pred výpravou na východ DRUMMOND, Andrew. *The Ban on Gentiles Holding the Same Priesthood and Sulla's Augurate*. In *Historia*, 2008, roč. 57, s. 398; ASSENMAYER, De la victoire au pouvoir, s. 207. Badian bol proti na základe Dióna (XXXIX, 17, 2), kde sa tvrdí, že príslušníci jedného gens nemohli byť v tom istom kolégiu, čo by Sulla v 84 roku nespĺňal a podľa Badiana preto nemohol byť augurom pred rokom 82, pozri BADIAN, Ernst. *Sulla's Augurate*. In *Arethusa*, 1968, roč. 1, č. 1, s. 27-29. Podobne hoci s inou argumentáciou ale záverom o predkovi NORTH, *Domitia Revisited*, s. 57. K datovaniu augurátu až od po novembra 82 aj MACKAY, Christopher. *Sulla and the Monuments: Studies in his Public Persona*. In *Historia*, 2000, roč. 49, č. 2, s. 200, 203. Proti platnosti Diónovho pravidla napr. DRUMMOND, *The Ban on Gentiles*, s. 380-386; NORTH, *Domitia Revisited*, s. 50-51.

<sup>19</sup> Suetonius, *De illustribus grammaticis* XII, 1. Pre komentár k danej pasáži pozri KASTER, Robert. C. *Suetonius Tranquillus. De Grammaticis et Rhetoribus*. Oxford, 1995, s. 163.

<sup>20</sup> NORTH, *Domitia Revisited*, s. 55. K Faustovmu augurátu: RRC 426/1-2.

<sup>21</sup> KASTER, C. *Suetonius Tranquillus*, s. 162-163 predpokladal, že mohol byť Faustovým učiteľom a zostal blízky rodine i po Sullovej smrti.

nijak to neznižuje celkom jasný odkaz na jeho pozíciu calatora samotného Sullu. Nezdá sa mi, že by Suetonius túto funkciu s grammatikom vôbec spomínal, ak by sa neviazala na samotného Sullu, lebo práve to jej dodávalo význam, omyl a zámenu otca za syna si tu na Suetoniovej strane vzhľadom na význam Sullu viem predstaviť iba ťažko. Je však samozrejme možné vytiahnuť argument, že práve Sullov význam s ním bol Epicadus ako calator mylne spájaný, to by však predpokladalo, že Suetonius by sa iba chybné domnieval, že Sulla bol augur, no podobná neznalosť je vysoko sporná. Ide o významnú legitimizačnú funkciu jednej zo superosobností rímskych dejín a už z toho dôvodu podobnú neznalosť nepredpokladám.

Datovanie Epicada v pozícii calatora navyše nie je vyslovene nápomocné ani v datovaní Sullovho augurátu, lebo nevieme, kedy Epicadus na post calatora nastúpil, ani kedy sa dostal do Sullových služieb. Ak by si ho Sulla priviedol z východu, tak by sa Epicadus mohol stať calator až v čase, keď sa stal Sulla diktátor. Nič to však nevytvára o tom či Sulla ako diktátor dostal post v kolégiu naspäť, alebo ho získal prvýkrát.

Suetoniova poznámka predstavuje síce v mnohom sporný, ale predsa najdôležitejší dôkaz Sullovej pozície v augurálnom kolégiu. Ďalšie pramene túto možnosť len naznačujú a interpretujú sa rôznym spôsobom. Začnem s mincou RRC 359, ktorú dal Sulla podľa všetkého raziť v období 84-83.<sup>22</sup> Minca predstavuje pozoruhodný kus Sullovej propagandy a časťou svojej symboliky odkazuje na augurát či auspícia. Na reverze nesie lituus, ktorý jasne poukazuje na augurálnu sféru a tiež krčah, mnohými autormi spojený tiež s augurátom.<sup>23</sup> V dnes už slávnej akademickej diskusii Frier *vs* Badian sa Frier prihovára za to, že minca poukazuje na Sullovo miesto v kolégiu augurov a Frier zároveň predpokladal, že ho získal už pred výpravou na východ.<sup>24</sup> Na čo Badian odpovedal miestom v Diónovi (39.17.2), kde sa v súvislosti s epizódou z roku 57 pred Kr. hovorí, že príslušníci

<sup>22</sup> Na základe umiestnenia vyobrazenia na minci a analýzy kovu HOLLSTEIN, Wilhelm. Exkurs: Die Bedeutung der Stempelstellung für die Münzprägung der Römischen Republik. In HOLLSTEIN, Wilhelm et al. Metallanalytische Untersuchungen an Münzen der römischen Republik. Berlin, 2000, s. 136. Za čo sa prihovára väčšina autorov: napr. DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 392-393; ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 177-178, 208. Naproti tomu ešte pred Hollsteinovou štúdiou Martin na základe predpokladu, že Sulla sa stal augurom až po novembri 82, vyvodil, že ak by minca pochádzala z 84/83, znamenalo by to, že Sulla augur nevyužil augurskú symboliku na žiadnej minci, pozri MARTIN, Thomas. Sulla Imperator Iterum: the Samnites and Roman republican coin propaganda. In Schweizerische numismatische Rundschau 1989, roč. 68, s. 23-42. Martin to riešil posunutím datovania mince do obdobia po novembri 82 a zladil tak Badianov (k tomu nižšie) predpoklad, že Sulla sa stal augurom až v tom období s vlastným datovaním mince. Martina nasledoval v datovaní mince až po novembri 82 i MACKAY, Sulla and the Monuments, s. 203-204.

<sup>23</sup> Napr. FRIER, Augural Symbolism in Sulla's Invasion, s. 112; HUMM, Michel. Les mutations de la religion Romain. In HUMM, Michel – STEIN, Christian et al. Religions et pouvoir dans le monde Romain 218 AV. J.-C. – 250 AP. J.-C. Malakoff, 2021, s. 92-93 contra STEWART, Roberta. The Jug and Lituus on Roman Republican Coin Types: Ritual Symbols and Political Power. In Phoenix, 1997, roč. 51, č. 2, s. 171-174; ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 209-211.

<sup>24</sup> FRIER, Augural Symbolism in Sulla's Invasion, s. 114.

jedného *gens* nemôžu naraz zastávať dve pozície v kolégiu.<sup>25</sup> Badian na základe toho tvrdil, že minca odkazuje na augurát Sullovoho predka, lebo v 84/83 už jeden Cornelius (L. Cornelius Scipio Asiagenus) v kolégiu bol a Sulla teda nemohol byť augur.<sup>26</sup> Neskorší výskum síce odmietol vidieť v symbolike mince odkaz na predka,<sup>27</sup> ale časť autorov Badiana nasledovala a odmietla datovať Sullov augurát pred rok 82.<sup>28</sup> Viacerí autori však pravidlo zmienené u Dióna pre sullovské obdobie spochybnili a podobne ako Frier predpokladali, že Sulla mohol byť augurom už pred rokom 82, hoci v symbolike na minci čítali ďalšie legitimizačné roviny sullovskej propagandy.<sup>29</sup> Problém s mincou tak poskytuje hneď niekoľko riešení a minca sa preto nedá použiť ako dôkaz datovania Sullovoho augurátu, no je podstatným náznakom toho, že Sulla augurom bol. I keby ním totiž nebol priamo v čase vydania mince, ktorá by tak neodkazovala naňho ako na augura, stále ide o pozoruhodné a do tej doby jedinečné využitie augurálnej symboliky. Žiadna osobnosť dovtedy augurálnu symboliku v podobnej miere na minciach nevyužila, čo poukazuje na váhu, ktorú jej Sulla dával.<sup>30</sup> Ak by teda i v tom čase Sulla nebol augurom, vyznieva pravdepodobne, že by sa ním z propagandistických dôvodov stal, lebo ako člen augurálneho kolégia by účinnosť tejto symboliky jej proklamovaním na minci ešte zvýšil.

Mince odkazujúce na augurát vydal i Sullov syn Faustus (RRC 426/1-2), on sám bol však augur a symboly tak zrejme odkazujú na jeho augurát, hoci ich niektorí

<sup>25</sup> BADIAN, Sulla's Augurate, s. 27-29. S pravidlom je spojených viacero domniek, nie je napr. jasné či platilo len pre augurov, alebo i iné kolégiá, tiež nie je jasné do akej miery možno definovať *gentes* v rámci zákona, k podrobnej kritike a možnému časovému vymedzeniu zákona North 1990; DRUMMOND, The Ban on Gentiles a NORTH, Domitia Revisited, s. 48-51.

<sup>26</sup> Poukaz s predkom bádanie nenasledovalo, zostáva nejasné, aký by malo význam poukazovať v Sullovej situácii na augurát predkov, keď nikto z jeho predkov nedosiahol pre Rím úspechy, ktoré by sa vyrovnali jeho vlastným. Sulla by tým premárnil v danej chvíli nesmierne dôležitý priestor k sebareprezentácii. Pozri tiež KEAVENEY, Arthur. Sulla Augur. In American Journal of Ancient History, 1982, roč. 7, s. 156. Pri Asiagenovi nie je jasné k akému kolégiu patrila, ale z komparácie prameňov sa oprávnene predpokladá, že išlo o kolégium augurov, KEAVENEY, Sulla Augur, s. 152-153; MACKAY, Sulla and the Monuments, s. 200, pozn. 127; NORTH, Domitia Revisited, s. 53-54; contra SZEMLER, G. J. The Priest of the Roman Republic. Bruxelles, 1972, s. 126.

<sup>27</sup> MACKAY, Sulla and the Monuments, s. 203; ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 259, pozn. 62.

<sup>28</sup> KEAVENEY, Sulla Augur, s. 150-153; NORTH, Domitia Revisited, s. 58 (a NORTH, John. Family Strategy and Priesthood in the Late Republic. In ANDREAU, Jean et al. Parenté et stratégies familiales dans l'Antiquité romaine. Rome, 1990, s. 531 tiež predpokladal, že Diónovo pravidlo v období 104-81 platilo, ale NORTH, Domitia Revisited, s. 58 nevyklúčil ani možnosť, že Sulla nebol augur); STEWART, The Jug and Lituus on Roman Republican Coin Types, s. 170; MACKAY, Sulla and the Monuments, s. 200, 203.

<sup>29</sup> K datovaniu Sullovoho augurátu už pred rok 82: DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 398-399; ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 208-209; HUMM, Les mutations de la religion Romaine, s. 92-93 (no HUMM, De l'usage de l'histoire, s. 115, pozn. 38 sa ešte prihovárал za datovanie Sullovoho augurátu až po proskripcii Cornelia Scipiona Asiagena).

<sup>30</sup> Augurálna symbolika sa objavuje v súvislosti s augurátom predkov i na predchádzajúcich minciach (RRC 242/1, 243, 264/1, 285/2, 334/1, pozri tiež DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 398), ale predstavuje iba doplnok, na Sullovej minci tvorí nosný odkaz. K jedinečnosti symboliky na minci: DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 395-396.

autori asociovali i so Sullom.<sup>31</sup> Ich interpretácia však zostáva sporná a spojenie so Sullom pochybné. Numizmatické pramene sa tým však nekončia, lebo mincu, ktorá už so značnou istotou dokladá Sullovo miesto v kolégiu, vydal jeho vnuk Q. Pompeius Rufus RRC 434/2.<sup>32</sup> Ide o denarius a vyrazili ho v roku 54 a zatiaľ čo na obverze zrejme znázorňuje Pompeia Rufa ako decemvira, na reverze odkazuje na Sullov konzulát a jeho ikonografiu dopĺňa o lituus a veniec položený na kurulsom kresle. Lituus poukazuje na augurát a veniec podľa Crawforda tiež dokladá kňazský úrad.<sup>33</sup> K datovaniu však minca napriek odkazu na konzulát neprospejeva, lebo podľa všetkého iba zhrňa pocty a nepoukazuje na konkrétnu udalosť.<sup>34</sup>

Miesto Sullu v niektorom z kňazských kolégií explicitne dokladá Appianos BC 1.79.362, keď pripomína, že Sulla žiadal pri rokovaniach so senátom v roku 84 navrátenie kňazského úradu. Frier vôbec nepochyboval, že tu Appianos hovorí o auguráte. Vyhovovalo mu to do jeho tézy, že aj mincu RRC 359 s augurálnou symbolikou Sulla vydal v roku 84, aby oprávnil svoj nárok na miesto v kolégiu.<sup>35</sup> Badian predpokladal na základe Plutarchovej zmienky o tom, že Sulla opustil domov, keď mu umierala manželka, lebo jeho kňazská funkcia mu nedovoľovala byť v dome so zosnulým, že okrem augura bol i pontifikom.<sup>36</sup> A práve o navrátenie pontifikátu mal podľa Badiana žiadať senát a nie o augurát, keďže augurom sa podľa neho stal až po novembri 82. Sulla by tak bol po Q. Fabiovi Maximovi Cunctatorovi iba druhý Riman, ktorý by bol v oboch kolégiách, čo Badian síce oprávnene vysvetlil jeho mimoriadnou pozíciou v štáte, ale Sullov pontifikát to nijako nepotvrďuje. Frier sa však oprávnene pýtal, prečo by sa Sulla, ak by bol

<sup>31</sup> Odkaz na Sullu v nich videl ALFÖLDI, Andreas. Komplementäre Doppeltypen in der Denarprägung der Römischen Republik. In Schweizer Münzblätter, 1951, roč. 1, č. 3, s. 4, ktorý skombinoval navzájom ich symboliku. BADIAN, Sulla's Augurate, s. 37-38 to nevylúčil, ale so Sullom spájal hlavne mincu RRC 426/3, kde Faustus využil sullovskú kombináciu krčahu a lituu, podobne MACKAY, Sulla and the Monuments, s. 207-209; pre spojenie niektorých z Faustových mincí so Sullovým augurátom tiež napr.: SZEMLER, The Priest of the Roman Republic, s. 152; NORTH, Family Strategy and Priesthood in the Late Republic, s. 529, pozn. 3. Proti spojeniu so Sullom tiež KEAVENEY, Sulla Augur, s. 165, pozn. 5. Hoci Badianov argument, že 426/3 nadväzuje augurálnou symbolikou na Sullu v RRC 359 sa plne vyvrátiť nedá, no obvyklé spojenie s Pompeiom sa zdá byť priekaznejšie. Navyše sullovskú symboliku krčahu a lituu prijal krátko po jej zavedení Metellus Pius (RRC 374/2) i samotný Pompeius (RRC 402/1). Nedá sa však vylúčiť, či znie dokonca pravdepodobne, že Faustus zvolil toto vyobrazenie, aby poukázal nielen na Pompeia, ale aj na jeho spojenie so sullovskou politikou.

<sup>32</sup> Tak FRIER, Augural Symbolism in Sulla's Invasion, s. 113, pozn. 12; BADIAN, Sulla's Augurate, s. 38; 456; RÜPKE, Jörg. Römische Priester in der Antike. Stuttgart, 2007, s. 88, pozn. 3; DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 388; ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 204. Proti ALFÖLDI, Komplementäre Doppeltypen in der Denarprägung der Römischen Republik, s. 7, ktorý videl v lituu na minci symbol Sullovej právomoci a vo venci vyznamenania.

<sup>33</sup> Naproti tomu Alföldi videl vo venci odkaz na symboliku záchrany, pozri ALFÖLDI, Andreas. Die Geburt der kaiserlichen Bildsymbolik: Kleine Beiträge zur ihrer Entstehungsgeschichte. In Museum Helveticum, 1952, roč. 9, č. 4, s. 218-220.

<sup>34</sup> Tak RÜPKE, Römische Priester in der Antike, s. 88.

<sup>35</sup> FRIER, Augural Symbolism in Sulla's Invasion, s. 113-116. Už predtým bol za možnosť, že za Appianovým kňazským úradom sa skrýva augurát napr. CARCOPINO, Jules César, s. 90. Následne tiež SZEMLER, The Priest of the Roman Republic, s. 149.

<sup>36</sup> PLUTARCHOS, Sulla 35.1; BADIAN, Sulla's Augurate, s. 39-40. Za pontifikát napríklad aj Seager 2006, 179.

pontifex, nestal pontifikom maximom v roku 81. Na jednu stranu by sa dalo namietat', že mohol nechať priestor svojmu spojencovi Metellovi Piovi, ale pravdepodobnejšie sa zdá, že k jeho postaveniu v štáte by post pontifika maxima zodpovedal, no aby Sulla mohol byť zvolený, musel by pred tým zastávať post pontifika, čo zrejme nebol ten prípad.<sup>37</sup> Rüpke ešte doplnil možnosti Appiánovho textu o decemvirát a počítal s tým, že je to práve táto kňazská pozícia, ktorú Sulla od senátu žiadal naspäť.<sup>38</sup> Nedokázal však úplne presvedčivo vysvetliť, prečo by sa neobjavila symbolika decemvirátu, ak by bol pre Sullu tak dôležitý, na jeho neskorších minciach či minciach Pompeia Rufa. To isté nakoniec platí pre pontifikát. Ak by Sulla držal ako jedna z mála osobností dejín Ríma v rukách obe najdôležitejšie kňazské posty, ako to, že by na to nepoukázal (ak samozrejme krčah na RRC 359 nepatrí k pontifikálnym symbolom) a nebolo by to zohľadnené v prameňoch? Mackay ešte navrhol, že v Appianovom texte sa hovorí o pozícii v minorátnom kolégiu, ale to sa nezdá pravdepodobné, keďže navrátenie kňazského úradu patrilo medzi základné Sullove podmienky dohody so senátom.<sup>39</sup> Navrátenie funkcie muselo neskôr pôsobiť ako dôležitá súčasť jeho rehabilitácie. To, že sa o navrátení funkcie nedozvedáme následne po jeho prebratí moci podľa všetkého súvisí s tým, že Sulla považoval za dostatočné, že svoje legitímne postavenie v kolégiu zdôraznil ešte pred rokom 82 v písomnej žiadosti medzi svojimi podmienkami a zrejme svoj úrad doložil aj mincami RRC 359/1-2.

Po zvážení argumentov z môjho pohľadu skôr prevažuje teória, že Sulla žiadal o navrátenie augurátu ako pontifikátu. Keďže bezpochyby nejaký úrad zastával a my sa z vyššie uvedených prameňov opakovane dozvedáme či už od spomínaného Suetonia, alebo z mincí jeho vnuka, že bol bezpochyby augurom, tak ide z môjho pohľadu pri takto rozloženom svedectve prameňov iba ťažko spojiť na základe iných úvah Appiánovo svedectvo s niektorým z ďalších kolégií. Obzvlášť ak sám v podobe RRC 359 kládol práve na augurálne symboly tak neobyčajne veľký dôraz. Zatiaľ čo domnienky, vrátane Diónovho svedectva, bádanie pomerne presvedčivo vyvrátilo, Suetoniova správa a symbolika mincí si uchovávajú značnú váhu.

### Záverečné argumenty

Sullovo miesto v kolégiu a jeho datovanie naznačuje ešte niekoľko úvah, ktoré však opäť v bádani nevedli k jednoznačným záverom. Proti tomu, že by mohol byť Sulla augurom už pred rokom 82 sa dajú postaviť správy Plínia Mladšieho a Plutarcha.<sup>40</sup> Obaja dosvedčujú, že bez ohľadu na zločin, augur nemohol byť zbavený svojho miesta v kolégiu do konca svojho života. Ak by pravidlo platilo i za Sullovho života a bez výnimky, Sulla by nemohol prísť o svoje miesto v kolégiu a musel by zastávať niektorý z ďalších kňazských postov. No Assenmaker oprávnene poukázal na fakt, že Sullu vyhlásili za *hostis* a ako taký podľa všetkého

<sup>37</sup> K pontifikátu Metella Pia a následne i k jeho úradu pontifika maxima pozri SZEMLER, *The Priest of the Roman Republic*, s. 129.

<sup>38</sup> RÜPKE, *Römische Priester in der Antike*, s. 88-89.

<sup>39</sup> MACKAY, *Sulla and the Monuments*, s. 203-204, pozn. 139.

<sup>40</sup> PLINIUS mladší, *Epistulae* 4, 8.



stratil svoje miesto bez ohľadu na to, ktoré z kolégií zastával, lebo keď bol o niekoľko rokov neskôr vyhlásený za *hostis* augur L. Cornelius Scipio Asiagenus, celkom evidentne svoje miesto v kolégiu viac nezastával, navyše ako Assenmaker pripomenul, nič nedokladá, že pravidlo o doživotnosti platilo už v Sullových časoch.<sup>41</sup> Otázkou však zostáva, že či práve to, že pravidlo platilo, neposkytlo Sullovi zámienku poukazovať na nepravosť, ktorá sa mu udiala, keďže ho o úrad pripravili, a práve preto kládol na svoj kňazský úrad taký dôraz. Mohol tak zdôrazniť nelegitimitu vtedajšieho rímskeho režimu a augurát by mu v porovnaní s ďalšími kolégiami v danú chvíľu poskytoval v jeho kritike cinnovcov pridanú hodnotu. Ťažko povedať, či by sa vo svojej argumentácii oprel do tej miery o pontifikát alebo decemvirát, vyznieva to menej pravdepodobne.

Ďalší z argumentov, ktoré čosi vypovedajú, priniesol Badian, ktorý použil pre datáciu Sullovho augurátu až po roku 82 už vyššie spomínanú poznámku vychádzajúcu z Plutarchovho životopisu Sullu (35, 1-2), kde Plutarchos uvádza, že Sullovi zomierala uprostred osláv zasvätených Herkulovi manželka Metella a kňazi ho upozornili, aby sa k nej nepribližoval a nepoškrnil sa, a aby jej úmrtím nenechal poškrniť i svoj dom.<sup>42</sup> Sulla sa s manželkou rozviedol a nariadil jej, aby sa nechala previesť z jeho domu. Z Badianovho pohľadu platil aj v sullovskom období podobný zákaz pre pontifikov,<sup>43</sup> a keďže zároveň predpoklad, že Sulla získal augurát až po roku 82, bol podľa neho pontifikát Sullov druhý kňazský úrad, teda ten, ktorého navrátenia sa Sulla domáhal už v roku 84 od senátu. Čo by samozrejme opäť podporilo datovanie Sullovho augurátu až po novembri 82. Badian však jasne nevysvetlil prečo si z kňazských kolégií o ktorých sa dozvedáme, že sa ich členovia nemali dostávať do kontaktu so zosnulými, vybral tak jednoznačne iba pontifikov a odmietol augurát, hoci vedel, že aj ten je v tomto zmysle spomínaný.<sup>44</sup> Poznámku v Tacitových Análoch (1, 62), kde Tiberius vyčíta Germanikovi, že sa ako augur zúčastnil pohrebných obradov, odmietol ako príklad Tiberiovej *mala fides*<sup>45</sup> K ďalšej Tacitovej poznámke v tom istom diele (2, 83), kde Tacitus opisuje ako do miestnosti so zosnulým Germanicom nemohli vstúpiť žiadni flaminovia ani auguri, sa nevyjadril a v tomto prípade ťažko uplatniť jeho argument o *mala fides*.

<sup>41</sup> ASSENMAKER, De la victoire au pouvoir, s. 207. To, že v prípade vyhlásenia za *hostis* človek prišiel i o augurát tiež napr. KEAVENEY, Sulla Augur, s. 151 a nevylúčil to ani RÜPKE, Römische Priester in der Antike, s. 88, pozn. 3, no pripomína, že vylúčenie by bolo v prípade iných úradov pravdepodobnejšie. K tomu, že pravidlo v Sullových časoch neplatilo BADIAN, Sulla's Augurate, s. 37.

<sup>42</sup> BADIAN, Sulla's Augurate, s. 39.

<sup>43</sup> Podobne LENNON, Jack. Pollution and Religion in Ancient Rome. Cambridge, 2014, s. 141; SHANNON-HENDERSON, Kelly. Religion and Memory in Tacitus' Annals. Oxford, 2019, s. 86, ktorá uznala, že pravidlo dodržiavali hlavne Augustus a Tiberius, ale na základe LIVIUS, Ab Urbe Condita II, 8,7 (k analýze Liviovej pasáže pozri nižšie) predpokladala, že platilo aj v predchádzajúcom období.

<sup>44</sup> BADIAN, Sulla's Augurate, s. 39, pozn. 57.

<sup>45</sup> Podobne SHANNON-HENDERSON, Religion and Memory in Tacitus' Annals, s. 86-88, ktorá predpokladá, že to pre augurov platiť nemuselo a striktno ani pre ďalšie kňazské posty a tiež podobne obchádza Tac. Ann. 2.83.

Frier Badianovu teóriu odmietol. Sulla sa podľa neho rozviedol, lebo sa práve konali slávnosti spojené s Herkulom a nemohol ich prerušiť smútením.<sup>46</sup> Vylúčiť sa táto možnosť nedá. Frier však kládol vo svojej analýze pasáže veľký dôraz na to, že Sulla sa i rozviedol, no Plutarchos rozvod spomína iba ako exemplum Sullovej zbožnosti, kňazi od neho v Plutarchovom texte rozvod nežiadajú, chcú len, aby manželka nezomrela v jeho dome, čoho sa pri svojej kritike Frierovho postoja chytil Badian a upozornil na to, že aj ďalšie Frierove argumenty zostali pomerne nejasné a nepresné. Frier sa totiž snažil dokázať, že pravidlo o rituálnej poškrvne pontifikov v kontakte so zosnulým platilo až od imperiálnych čias a opierajúc sa o Koestermannov komentár Tacita predpokladal, že i na augurov sa pravidlo vzťahovalo až od Tiberia. V Koestermannovom komentári k danému miestu však nenachádzam nič, čo by viedlo k podobnému záveru.<sup>47</sup> Frier sa tiež snažil podporiť svoju hypotézu o spojení novej poškrvny a svätení Herakla aj jedným príkladom z diela *Historia Augusta* a dvoch z Livia.<sup>48</sup> Všetky tri zmienené príklady poukazujú na to, že *luctus* mohol brániť jednotlivcom v účasti na náboženských rituáloch. Livius dokonca hovorí, že v tomto zmysle existovalo pravidlo.<sup>49</sup> Badian však správne pripomenul, že nemáme dôkaz, že by podobné nariadenie platilo i v prípade Herkulových osláv, a aj bez tohto argumentu spochybňuje Frierovu tézu tretí prípad, ktorý sa týka Marca Horatia Pulvilla, ktorého v roku 507 chceli zbaviť možnosti zasvätiť chrám Jova Optima Maxima, lebo mu zomrel syn.<sup>50</sup> Z tohto pohľadu by sa situácia skutočne sčasti podobala tej Sullovej: obaja boli uprostred náboženských rituálov a mal im zomrieť rodinný príslušník, čo ich podľa niektorých malo zjavne poškrvniť. Analogicky by to vysvetľovalo Sullov rozvod, lebo iba tak sa mohol uchrániť pred spojením s manželkou, lebo jej odchod z jeho domu by sám osebe nestačil.<sup>51</sup> Argument založený na analógii s Horatiom však tiež nesie viaceré komplikácie. Časť tradície totiž Horatia zároveň považovala za pontifika.<sup>52</sup> Ak by bol pontifikom a jeho zasvätenie chrámu by bolo ohrozené práve preto, lebo zastával tento kňazský úrad, tak by to potvrdzovalo skôr Badianovu teóriu ako Frierovu. No o Horatiovom mieste pontifika sa pochybuje ako nakoniec aj o datovaní jeho možného pontifikátu.<sup>53</sup> Podstatný argument voči tomu, že mu v dedikovaní chrámu v prípade úmrtia syna bránila jeho náboženská funkcia je nakoniec i to, že chrám dedikoval magistratus

<sup>46</sup> FRIER, Bruce. Sulla's Priesthood. In *Arethusa*, 1969, roč. 2, č. 2, s. 192, hlavne pozn. 57.

<sup>47</sup> Pozri KOESTERMANN, Erich. Cornelius Tacitus. *Annalen*. I. Winter, 1963, s. 214.

<sup>48</sup> *SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE*, Hadrian 23, 16; LIVIUS, *Ab Urbe Condita* II, 8, 7 a XXII, 56, 4-5.

<sup>49</sup> LIVIUS, *Ab Urbe Condita* XX, 56, 4.

<sup>50</sup> LIVIUS, *Ab urbe condita* II, 8, 7.

<sup>51</sup> K tomu, že poškrvnenie vyplývajúce zo smrti pripadlo na rodinných príslušníkov pozri LENNON, *Pollution and Religion* 2014, s. 141.

<sup>52</sup> VALERIUS MAXIMUS, *Factorum at librorum memorabilium* V, 10, 1; CICERO, *De domo* 139 o ňom hovorí ako o *novus sacerdos contra SYMMACHUS*, *Epistulae* II, 6, 3, kde sa jeho pontifikát v tejto súvislosti vôbec nespomína. Na druhú stranu pre Symmachu to v kontexte jeho pasáže nebolo významné, lebo on na tomto mieste nechcel poukázať na Horatiovu zbožnosť, ale ho chcel vyzdvihnúť ako exemplum duševnej odolnosti voči synovmu úmrtiu.

<sup>53</sup> SZEMLER, *The Priest of the Roman Republic*, s. 49.

a pontifex mu len asistoval,<sup>54</sup> takže výhrady Horatiových oponentov by dávali zmysel iba ak sa ho snažili zastaviť ako konzula a nie pontifika. Tým sa vraciame späť k Frierovej téze a Horatiova pozícia tak sčasti vskutku zrkadlí Sullova. Na druhej strane sa však argument dá paradoxne postaviť i proti Frierovej teórii, lebo sa nezdá, že by tradícia Horatiovi pre jeho zasvätenie chrámu čokoľvek vyčítala, prípadne že by niekto spochybňoval zasvätenie chrámu ako také, skôr naopak, Horatius sa stal pre budúce generácie príkladom odhodlanosti plniť svoje povinnosti bez ohľadu na možné nešťastie.<sup>55</sup> Podobné pravidlo je teda veľmi sporné a platilo zrejme len v niektorých situáciách.

Ešte väčší problém, však v súvislosti s Frierovou teóriou predstavuje Plutarchov text, lebo kňazi podľa biografa od Sullu nechceli rozvod a Frierova teória a paralela s Horatiom dáva zmysel iba, ak by ho žiadali. Plutarchov text (a to, že Plutarchos tu správne nepochopil svoje zdroje sa dokázať nedá) naznačuje obavy z poškrvnenia iba, ak by sa Sulla dostal do kontaktu, alebo bol v dome so zosnulým. Sullovo rozhodnutie o rozvode sa tak v texte objavuje, ako na to poukázal Keaveney, vyslovene ako ďalší príklad Sullovej zbožnosti, keď robí v tomto smere viac ako musí.<sup>56</sup> Frier čítal text v tejto pasáži do značnej miery podľa svojich potrieb, Badian zasa obišiel niektoré dôležité body, hlavne spomínaného Tacita a najpravdepodobnejšie sa preto zdá zhodnotenie Keaveneyho. Z jeho pohľadu mali zakázané *adtrectare feralia* členovia všetkých kňazských kolégií, čo máme doložené u flaminov, pontifikov i augurov.<sup>57</sup> Pôvodný Badianov argument založený na smrti Sullovej manželky sa tak pre potvrdenie pontifikátu, ale ani augurátu, nedá použiť.

Ešte jedna poznámka hrala vo výskume značnú úlohu. Cicero spomína v liste Appiovi Claudiovi Pulchrovi, že v minulosti nebývalo zvykom, aby kňazi významných kolégií vybrali niekoho, kto mal v kolégiu nepriateľa.<sup>58</sup> Pre Rüpkeho to predstavovalo dôležitý argument pre odmietnutie Sullovho augurátu pred rokom 82, lebo predpokladal, že len ťažko by Asiagenes umožnil, aby sa Sulla – jeho nepriateľ – dostal do kolégia.<sup>59</sup> No už zakrátko na to Drummond upozornil, že iba ťažko doložiť nepriateľstvo týchto dvoch mužov pred rokom 83<sup>60</sup> a upozornil na to, že ak by Sulla bol augurom už pred odchodom na východ, stretol by sa v kolégiu i s Mariom, ktorý sa stal augurom niekedy v období 98 až 96.<sup>61</sup> Drummond však spochybnil nielen ich skoré nepriateľstvo, ale odmietol,

<sup>54</sup> LATTE, Kurt. *Römische Religionsgeschichte*. München, 1960, s. 200, hlavne pozn. 4; SZEMLER, *The Priest of the Roman Republic*, s. 49.

<sup>55</sup> SYMMACHUS, *Epistulae* III, 6, 3.

<sup>56</sup> KEAVENEY, *Sulla Augur*, s. 151, hlavne pozn. 12.

<sup>57</sup> AULUS GELLIUS, *Noctes Atticae* X, 15, 25 (k flaminom); SERVIUS, *Ad Aeneid* III, 64 (k pontifikom); TACITUS, *Annales* I, 62 a II, 83 (k augurom ale i flaminom).

<sup>58</sup> CICERO, *Epistulae ad familiares* III, 10, 9.

<sup>59</sup> RÜPKE, *Römische Priester in der Antike*, s. 89.

<sup>60</sup> DRUMMOND, *The Ban on Gentiles*, s. 399 a pozri tiež BADIAN, Ernst. *Studies in Greek and Roman History*. Oxford, 1964, s. 224; HINARD, François. *Les Proscriptions de la Rome Républicaine*. Rome, 1985, s. 344.

<sup>61</sup> CICERO, *Ad Brutum* I, 5, 3. RÜPKE, *Römische Priester in der Antike*, s. 161 a DRUMMOND, *The Ban on Gentiles*, s. 399, pozn. 156 datoval jeho augurát do 98/97; SZEMLER, *The Priest of the Roman Republic*, s. 148 do 97/96.

že by pravidlo platilo po roku 104. Jeho platnosť sa mala skončiť zavedením lex Domitia a opiera sa o Northa, ktorý však vychádzal iba z toho, že Cicero v texte listu Appiovi Claudiovi hovorí v minulom čase. Na základe toho malo platiť pravidlo o vylučovaní nepriateľov v dávnej minulosti a to pred zavedením lex Domitia.<sup>62</sup> North si však i protirečil, lebo si uvedomoval, že v tridsiatych rokoch druhého storočia boli medzi členmi kolégia nepriatelia ako napríklad oponenti Scipiona Aemiliana v podobe Metella Macedonica a ďalší.<sup>63</sup> Lex Domitia teda nemusela rušiť pravidlo, no i bez ohľadu na to, sa nezdá, minimálne nemáme konkrétnu situáciu, kedy by auguri odmietli prijať nového člena na základe takéhoto pravidla.

North identifikoval pravidlo len na základe Ciceronovej korešpondencie s Appiom Claudiovi. Problém pravidla, ktoré tu Cicero zmieňuje, však leží aj v kontexte samotnej korešpondencie s Appiom Claudiovi.<sup>64</sup> Cicero Appiovi Claudiovi stupňuje a vymenováva dôkazy svojho priateľstva k Appiovi a ako konečný a vrcholný argument prináša práve odkaz na spoločný kňazský úrad. Išlo o dôležitý odkaz, lebo Cicero ním dokazoval, že medzi nimi nebolo nepriateľstvo, ktoré by im bránilo v spolupráci. Spoločný záujem o kolégium a účasť v ňom využíva ako platformu pre bližšiu spoluprácu.<sup>65</sup> Odkaz na pravidlo tak ťažko vnímať ako niečo iné, než rétorické dokazovanie ich vzájomnej politickej blízkosti. Toto partnerstvo založené na spoločnej účasti v kolégiu Cicero ešte potvrdzuje tým, že v inom liste zdôrazňuje, že Appius ho schválil, keď ho – Cicerona – kooptovali do kolégia.<sup>66</sup> To je z jeho pohľadu dôkaz ich priateľstva a v podobnom zmysle treba chápať aj pravidlo o nepriateľoch v kolégiu. Cicero využíva túto logiku aj pri zavedení pravidla. A keďže žiadne také pravidlo zjavne neexistovalo, vytvára ho a zasadzuje do minulosti, a keďže už neplatí, odvoláva sa v liste na tradície predkov (*mos maiorum*), čím toto pomyselné pravidlo zasadané do minulosti aktualizuje a vytvára tak predstavu, že Appius ako odborník na augurálne právo mohol jeho kooptovanie do kolégia odmietnuť, ale tak nespravil, čím doložil ich vzájomné spojenectvo.

Keďže pravidlo tak zjavne vyplýva z Ciceronovej stratégie v korešpondencii s Appiom, a pokiaľ by aj kedy v minulosti platilo, tak zrejme nie po roku 104, nemožno ho preto použiť ako významný argument pri datácii Sullovoho augurátu. Ten tak možno teda datovať aj pred jeho odchod na východ a vzhľadom na mincu RRC 359 by som sa prihovárал za túto možnosť.

<sup>62</sup> DRUMMOND, The Ban on Gentiles, s. 400 hlavne pozn. 158; NORTH, Family Strategy and Priesthood in the Late Republic, s. 531.

<sup>63</sup> NORTH, Family Strategy and Priesthood in the Late Republic, s. 537.

<sup>64</sup> K dobovému kontextu korešpondencie GELZER, Matthias. Cicero. Ein biographisches Versuch. Wiesbaden, 1969, s. 226-228; FUHRMANN, Manfred. Cicero und die römische Republik. München – Zürich, 1989, s. 179-181; LINTOTT, Andrew. Cicero as Evidence. Oxford, 2008, s. 253-260.

<sup>65</sup> Pozri CICERO, Ad Familiares III, 7, 9; III, 13, 2. Platilo to obojstranne, Appius Claudius venoval Ciceronovi Liber auguralis nazvaný zrejme Auguralis disciplina: CICERO, Ad Familiares III, 4, 1; GUILLAUMONT, François. Philosophe et augure. Recherches sur la théorie cicéronienne de la divination. Bruxelles, 1984, s. 84 a Cicero v Ad Familiares III, 9, 3 uznáva v tomto smere jeho autoritu, tiež CICERO, Brutus 267.

<sup>66</sup> CICERO, Ad familiares III, 4, 2.

**Zoznam použitých prameňov a literatúry:****Monografie a zborníky ako celok:**

- ASSENMAKER, Pierre. De la victoire au pouvoir. Développement et manifestations de l'idéologie impériatoriale à l'époque de Marius et Sylla. Bruxelles, 2014.
- BADIAN, Ernst. Studies in Greek and Roman History. Oxford, 1964.
- BEHR, Holger. Die Selbstdarstellung Sullas. Frankfurt am Main, 1993.
- CARCOPINO, Jérôme. Jules César. Paris, 1968.
- CRAWFORD, Michael. Roman Republican Coinage I. Cambridge, 1975.
- ECKERT, Alexandra. Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung. Berlin – Boston, 2016.
- FUHRMANN, Manfred. Cicero und die römische Republik. München – Zürich, 1989.
- GELZER, Matthias. Cicero. Ein biographischer Versuch. Wiesbaden, 1969.
- GUILLAUMONT, François. Philosophe et augure. Recherches sur la théorie cicéronienne de la divination. Bruxelles, 1984.
- HURLET, Frédéric. La dictature de Sylla: Monarchie ou magistrature republicaine? Roma, 1993.
- KOESTERMANN, Erich. Cornelius Tacitus. Annalen. I. Winter, 1963.
- LATTE, Kurt. Römische Religionsgeschichte. München, 1960.
- LENNON, Jack. Pollution and Religion in Ancient Rome. Cambridge, 2014.
- LINTOTT, Andrew. Cicero as Evidence. Oxford, 2008.
- RÜPKE, Jörg. Römische Priester in der Antike. Stuttgart, 2007.
- SANTANGELO, Federico. Sulla, the Elites and the Empire. A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East. Leiden – Boston, 2007.
- SHANNON-HENDERSON, Kelly. Religion and Memory in Tacitus' Annals. Oxford, 2019.
- SZEMLER, G. J. The Priest of the Roman Republic. Bruxelles, 1972.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:**

- ALFÖLDI, Andreas. Komplementäre Doppeltypen in der Denarprägung der Römischen Republik. In Schweizer Münzblätter, 1951, roč. 1, č. 3, s. 1-7.
- ALFÖLDI, Andreas. Die Geburt der kaiserlichen Bildsymbolik: Kleine Beiträge zur ihrer Entstehungsgeschichte. In Museum Helveticum, 1952, roč. 9, č. 4, s. 204-243.
- BADIAN, Ernst. Sulla's Augurate. In Arethusa, 1968, roč. 1, č. 1, s. 26-46.
- BALSDON, J. P. V. D. Sulla Felix. In Journal of Roman Studies, 1951, roč. 41, č. 1-2, s. 1-10.
- DRUMMOND, Andrew. The Ban on Gentiles Holding the Same Priesthood and Sulla's Augurate. In Historia, 2008, roč. 57, s. 367-407.
- FRIER, Bruce. Augural Symbolism in Sulla's Invasion. In Museum Notes, 1967, roč. 13, s. 111-118.
- HOLLSTEIN, Wilhelm. Exkurs: Die Bedeutung der Stempelstellung für die Münzprägung der Römischen Republik. In HOLLSTEIN, Wilhelm et al. Metallanalytische Untersuchungen an Münzen der römischen Republik. Berlin, 2000, s. 133-137.
- HUMM, Michel. De l'usage de l'histoire romaine par Sylla: inventions ou réélaborations? In SCHETTINO, Maria Teresa – ZECCHINI, Giuseppe et al. L'età di Silla. Roma, 2018, s. 105-133.
- HUMM, Michel – STEIN, Christian et al. Religions et pouvoir dans le monde Romain 218 AV. J.-C. – 250 AP. J.-C. Malakoff, 2021, s. 70-161.
- KEAVENEY, Arthur. Sulla Augur. In American Journal of Ancient History 1982, roč. 7, s. 150-171.

- KEAVENEY, Arthur. Sulla and the Gods. In DEROUX C. et al. *Studies in Latin Literature and Roman History 3*. Brussels, 1983.
- MACKAY, Christopher. Sulla and the Monuments: Studies in his Public Persona. In *Historia*, 2000, roč. 49, č. 2, s. 161-210.
- MARTIN, Thomas. Sulla Imperator Iterum: the Samnites and Roman republican coin propaganda. In *Schweizerische numismatische Rundschau*, 1989, roč. 68, s. 19-45.
- NORTH, John. Family Strategy and Priesthood in the Late Republic. In ANDREAU, Jean et al. *Parenté et stratégies familiales dans l'Antiquité romaine*. Rome, 1990, s. 527-543.
- NORTH, John. Lex Domitia Revisited. In RICHARDSON, James – SANTANGELO, Federico et al. *Priests and State in the Roman World*. Stuttgart, 2011, s. 39-62.
- OKHOVAT, Hanie. Comparison between the impacts of the irrigation systems of Persian Safavid and Italian Renaissance gardens through a descriptive-historical approach. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2022, roč. 10, č. 2, s. 43-60.
- RAMAGE, Edwin. Sulla's Propaganda. In *Klio*, 2011, roč. 73, č. 1, s. 93-121.
- ROSILLO-LÓPEZ, Cristina. Can a Dictator Reform an Electoral System? A Reassessment of Sulla's Power over Institutions. In ECKERT, Alexandra – THEIN, Alexander et al. *Berlin – Boston*, 2019, s. 55-71.
- SHUMKA, Laura. Particularities of wooden carved iconostases in selected post-Byzantine churches of Albania. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2022, roč. 10, č. 4, s. 79-88.
- SMITH, Christopher. Sulla's Memoirs. In SMITH, Christopher – POWELL, Anthony et al. *The Lost Memoirs of Augustus and the Development of Roman Autobiography*. Swansea, 2009, s. 65-85.
- STEWART, Roberta. The Jug and Lituus on Roman Republican Coin Types: Ritual Symbols and Political Power. In *Phoenix*, 1997, roč. 51, č. 2, s. 170-189.
- TATUM, Jeffrey. The Late Republic: Autobiographies and Memoirs in the Age of the Civil Wars. In MARASCO, Gabriele et al. *Political autobiographies and memoirs in antiquity*. Leiden – Boston, 2011, s. 161-188.
- WIERZBICKA, Anna – ARNO, Maria. Adaptation of places of worship to secular functions with the use of narrative method as tool to preserve religious heritage. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2022, roč. 10, č. 4, s. 63-77.

Počet slov: 7171

Počet znakov (vrátane medzier): 46 385